

Strijd om betekenis: cruciale fase in het proces van interculturele kerkopbouw

De wisselrubriek 'De promotie' besteedt deze keer aandacht aan het proefschrift dat Jan (J.A.J.) Eijken op 3 december 2018 verdedigde aan het Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen aan de Radboud Universiteit, getiteld: *Strijd om betekenis. Discoursanalyse van een beleidsmatig experiment interculturele kerkopbouw in de Schilderswijk, Den Haag 2000-2010*. Promotoren: prof.dr. F.J.S. Wijsen en prof.dr. J.B.M. Wissink, copromotor: dr. J.E. Castillo Guerra.

Dilemma's

Over kerkopbouw is sinds de jaren zestig en zeventig veel literatuur verschenen. Als praktisch theoloog, afgestudeerd aan de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht (KTHU) in 1984, was ik daar vertrouwd mee geraakt en heb ik de kerkopbouw-methodieken zo goed mogelijk toegepast in de pastorale praktijk. Alleen: kerkopbouw in een multiculturele parochie bleek extra gecompliceerd. Er zijn kansen op succes, maar het vraagt een heel specifieke professionele aanpak en kennis.

Mijn promotieonderzoek richt zich op de beleidsmatige ontwikkelingen betreffende interculturele kerkopbouw in de Haagse Schilderswijk in de periode 2000 tot met 2010. Die

speelden zich af in een tijd waarin de multiculturele samenleving in toenemende mate werd geproblematiseerd. In de publieke discussies ging alle aandacht uit naar de integratie van moslims. Maar ook in de rooms-katholieke kerkelijke organisatie was sprake van een integratievraagstuk. In tegenstelling tot wat in de media werd en wordt gesuggereerd, zijn niet alle immigranten moslim. Zeker veertig procent van hen is christen.

In de parochie van de Schilderswijk groeide het bewustzijn dat katholiciteit alleen op een zinvolle wijze kan worden benaderd vanuit een intercultureel perspectief. Te midden van de crisis waarin het Nederlandse katholicisme als gevolg van modernisering verkeert, dienen zich benaderingen van geloven en kerk-zijn aan

vanuit diverse culturele achtergronden.

Uit dit onderzoek blijkt dat de praktische theologie er goed aan doet zich te verdiepen in de inzichten van de interculturele theologie. Vervolgens dienen die geconcretiseerd te worden in een praktijktheorie van interculturele kerkopbouw. Deze theorie is echter nog in ontwikkeling. Dit onderzoek wil bijdragen aan een verdere theorievorming op dit gebied (intern doel) en reflecteren op het inbeddingsbeleid van de Nederlandse Bisschoppenconferentie dat in 2005 van kracht werd (extern doel).

Dit onderzoek bestudeert beleidsdocumenten van het pastorale team annex parochiebestuur van de toenmalige Willibrordparochie (Schilderswijk en omgeving), het gezamenlijke Missionaire Project van de Missionarissen van Afrika, Missionarissen van het Goddelijk Woord (SVD) en Missiezusters Dienaressen van de Heilige Geest (SSpS), de Engelstalige Afrikaanse gemeenschap en de Portugeestalige gemeenschap (bronnen). Deze beleidsdocumenten dateren uit de periode 2000 tot en met 2010.

De methode van onderzoek is de *critical discourse analysis*. Deze methode analyseert de linguïstische, discursieve en sociale praktijk in tekstmateriaal (respectievelijk beschrijving, interpretatie en verklaring).

Centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling luidt: welke praktisch-theologische inzichten levert een onderzoek naar de theorie en de praktijk van tien jaar kerkelijk opbouwwerk in de Haagse Schilderswijk op voor een praktijktheorie van interculturele kerkopbouw? De deelvragen die in de afzonderlijke hoofdstukken aan de orde komen, zijn:

- Welke discrepanties tussen feitelijkheid en wenselijkheid spelen er in de literatuur over interculturele kerkopbouw?
- Welke discrepanties tussen feitelijkheid en wenselijkheid spelen er in de beleidsdocumenten over interculturele kerkopbouw?
- Welke inzichten levert een correlatie van literatuur en beleidsdocumenten op?

De gevolgde onderzoeksstrategie is *research after action*. De auteur was destijds zelf intensief betrokken bij de samenstelling van een deel van de beleidsdocumenten.

Verdere ontwikkeling praktijktheorie

Praktische theologie analyseert religieuze communicatie. In ons literatuuronderzoek verkenden we eerst de stand van zaken in de praktische theologie aan de hand van studies van Henk de Roest, Hans van der Ven en Frans Wijsen, die zich achtereenvolgens baseerden op handelings-theorieën van Habermas, Parsons en Bourdieu.

De Roest waarschuwt voor een groeiende tendens in de kerken naar instrumentele rationaliteit (als gevolg van een kolonisering van de leefwereld door bureaucrativering en de nadruk op *efficiency*), waardoor de eigenlijke doelen van kerk-zijn onbesproken blijven.

Van der Ven wijst in zijn ‘ecclesiologie in context’ op de missie van de kerk (‘Jezusbeweging’) en visie van de kerk als ‘volk Gods’ in een context van pluralisering van de zingeving, het belang van netwerkvorming (‘bouwwerk van de Geest’ als innovatieve strategie) en een leiderschap dat streeft naar consensus en conflict-hantering, een flexibel beleid gebaseerd op een pastoraal kwaliteitszorgmodel (afstemming van vraag en aanbod).

Wijsen pleit voor een interculturele hermeneutiek waarin de nadruk ligt op de analyse van discours en machtsstrijd. Zo constateert hij een diepe kloof tussen de westerse verlichte esthetische manier van geloven en de nadruk op volksreligiositeit in veel migrantengemeenschappen.

Vervolgens verkenden we praktijktheorieën van kerkopbouw. Het ‘partijen-in-een-systeem model’ en ‘de methodiek van het waarderend onderzoek’ (*appreciative inquiry*) van Jan Hendriks blijken zeer bruikbaar. We namen kennis van de vijf factoren die kerkopbouw bevorderen. Centraal staat hier de nadruk op een stimulerend en participatief leiderschap (‘lerende gemeente’). Tevens besteedt Hendriks aandacht aan de factoren die het opbouwproces frustreren (‘belerende gemeente’).

Ten slotte richtte ons literatuuronderzoek zich op interculturele kerkopbouw aan de hand van Robert Schreiter (‘nieuwe katholiciteit’), Theo Sundermeier (‘*Hermeneutik des Fremden*’) en Jorge Castillo Guerra. Castillo Guerra stelt dat de bestaande praktijktheorieën een ‘haat’ bevatten. Zij dienen opnieuw te worden beschouwd ‘vanuit een nieuwe invalshoek met oog voor etnische diversiteit, veelvoud van culturele oriëntaties en verschillende christelijke tradities’. Interculturele kerkopbouw betekent echter niet een breuk met de bestaande theorieën van kerkopbouw, maar een nieuwe invalshoek. Zijn model (‘eenheid in diversiteit’) komt niet uit de lucht vallen. Er zijn al parochies waarin gewerkt wordt volgens dit model. Onze casus is er een van.

Analyse beleidsmatig experiment

Het veldonderzoek confronteert ons met de meerduidigheid van de sleutelbegrippen ‘kerk’, ‘samen-eigen’ en ‘multicultureel-intercultureel’, die we in de beleidsdocumenten aantreffen. Hetzelfde geldt voor verwante begrippen zoals ‘integratie’, ‘inbedding’ en ‘participatie’.

Behalve dat er sprake is van meertaligheid – die het onderling verstaan bemoeilijkt – zien we vooral een strijd om de hegemonie (Norman Fairclough), een strijd om betekenis en een strijd om ruimte. In de beleidsteksten van de migrantengemeenschappen en het Missionair Project staat ‘eigenheid’ (identiteit) voorop. Voor de missionarissen betekent ‘missie’ vooral dialoog met groeperingen binnen en buiten de kerk, met alle nadruk op interculturele en interreligieuze dialoog, vanuit een evangelische inspiratie. In de beleidsteksten van de Willibrordparochie draait het veelal om integratie en ‘eigendom’ (instrumentele rationaliteit).

De frictie tussen ‘eigenheid’ en ‘eigendom’ bepaalt voor een belangrijk deel het discours over het begrip ‘kerk’. Interculturele kerkopbouw blijft in de beleidsteksten van de Willibrordparochie en het Missionair Project steken in een intransitief discours, zodat niet echt sprake is van een visie die gedeeld wordt door de migrantengemeenschappen. In een intransitief discours is altijd sprake van machtsongelijkheid. De migrantengemeenschappen zijn primair uit op het bevorderen van interne cohesie. Die vindt men van belang, omdat men anders niet volwaardig en effectief kan participeren in het Willibrordparochie-systeem.

Conclusie

De conclusie van dit onderzoek is dat de betrokken partijen in de beginfase van interculturele kerkopbouw zijn blijven steken. Omdat er sprake is van een strijd om betekenis is een ‘*management of meaning*’ (Barnett Pearce) noodzakelijk. Men begrijpt elkaar onvoldoende en komt daarom niet verder in het opbouwproces, de ‘gezamenlijke trektocht’ waar Hendriks over spreekt. Anders gezegd: er is sprake van een discrepantie tussen de feitelijkheid en de wenselijkheid van interculturele kerkopbouw.

‘Waarderende kerkopbouw’ kan de interculturele ‘droom’ (Jan Hendriks) dichterbij brengen. Deze methodiek gaat uit van een positieve benadering van alle betrokken partijen. Deze methodiek dient mijns inziens gebaseerd te zijn op een ‘nieuwe katholiciteit’, door Robert Schreiter omschreven als een theologisch *telos* in een geglobaliseerde wereld, met andere woorden, universaliteit, nadruk op de kern van het christelijke geloof (de passie en opstanding van Jezus Christus, vrede en verzoening) in een wereld die gekenmerkt wordt door communicatie via netwerkvorming in plaats van hiërarchische verhoudingen.

Nieuwe katholiciteit kenmerkt zich verder door een intense dialoog en uitwisseling over betekenis van geloofsinhouden, rituelen en gebruiken (interculturele communicatie) op zoek naar ‘*hidden treasures*’ (Mattheüs 13:44). Voorts meer nadruk op ortho-praxie dan ortho-doxie (in verband met geloofwaardigheid), en een interculturele hermeneutiek die oog heeft voor verschillen en deze niet gladstrijkt. Ten slotte kenmerkt nieuwe katholiciteit zich, aldus Schreiter, door een kerkelijk beleid dat het

nemen van verantwoordelijkheid door de leden van de kerkgemeenschappen aanmoedigt en bevordert. ◁

Literatuur

- Barnett Pearce, W. (2007). *Making Social Worlds: A Communication Perspective*. New York: Wiley Blackwell.
- Castillo Guerra, J. (2004a). Interculturele kerkopbouw – kerkvorming met migranten. In: C. Sterkens & J. van der Meer, *Kerk aan de stadsrand* (191-214), Budel: Damon.
- Eijken, J. (2018). *Strijd om betekenis. Discoursanalyse van een beleidsmatig experiment interculturele kerkopbouw in de Schilderswijk, Den Haag 2000-2010*. Nijmegen: Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen, Occasional Papers 30.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge (UK) / Malden (USA): Polity Press.
- Hendriks, J. (1990). *Een vitale en aantrekkelijke gemeente. Model en methode van gemeentelopbouw*. Kampen: Kok.
- Roest, H. de (1998). *Communicative identity – Habermas’ perspectives of discourse as a support for practical theology*. Kampen: Kok.
- Schreiter, R. (1997). *The New Catholicity: Theology between the Global and the Local (Faith and Cultures)*. New York: Orbis Books, Maryknoll.
- Ven, J.A. van der (1993). *Eccelesiology in context*. Kampen: Kok.
- Wijsen, F. (2012). The Practical-Theological Circle revisited. From social to discursive analysis. In: R. Setio, W. Wibowo and P. Widjaja (eds.), *Teks dan Konteks yang Tiada Bertepi*. Semarang: Pustaka Muria, 73-91.

*Jan (dr. J.A.J.) Eijken is pastoraal werker in de Haagse Parochie Maria Sterre der Zee.
E.j.eijken@rkdenhaag.nl*

www.handelingen.com

- Op de *Handelingen*-website vindt u de actuele Agenda met cursusaanbod, seminars, workshops, congresdagen op het gebied van Praktische Theologie en Religiewetenschap met de bijbehorende links voor opgave en meer informatie.
- Ook op de *Handelingen*-website: alle beeldmeditaties met bijbehorende afbeeldingen in kleur. Gratis te downloaden voor gebruik en toepassing in allerlei ontmoetingen en bijeenkomsten.

tips bij het thema

Gidsen en handreikingen

- Op de website van de Protestantse Kerk in Nederland staan bestanden (stappenplannen, checklisten, voorbeeldbijbelstudies) en links naar enkele YouTube-filmpjes:
www.protestantsekerk.nl/thema/migrantenkerken/
- Kaart met kerkzoeker (interculturele kerken in Nederland): www.migrantenkerken.nl
- Intercultureel Bijbellezen: filmpje via www.kerkinactie.nl/kom-in-actie/bijbel-lezen/intercultureel-bijbellezen
- Gids *Interculturele kerken in Utrecht*, € 10, verkrijgbaar via gospel.nl
- Gids voor Christelijke Internationale Gemeenschappen in Rotterdam (2015). Verkrijgbaar voor € 14,90 via SKIN-Rotterdam.
- H. Eschbach (red.), M. Grant en H. Van Schie, *Kerken delen*. Een boek over de kansen en valkuilen van het gezamenlijk gebruik van kerkgebouwen. Uitgave: SKIN Rotterdam, € 7,95.

Vieren

- Liturgische bouwstenen voor de herdenking van vluchtelingen en migranten die zijn omgekomen aan de grenzen van de Europese Unie: pdf via www.knr.nl
- Multicultureel christelijk korenfestival in de Dom in Utrecht op zaterdag 8 juni 2019: zie Facebookpagina Choirfestival Utrecht.
- Het Platform Migrantenkerken Arnhem organiseert ieder jaar op Hemelvaartsdag een gezamenlijke viering voor mensen uit alle windstreken.

Editieredactie: Hans Schaeffer

Case-studies: van onschatbare waarde

Het komende nummer van *Handelingen* is gewijd aan *case-studies*. Deze methode is, zo argumenteert Stefan Gärtner, van onschatbare waarde voor (toekomstig) geestelijk verzorgers.

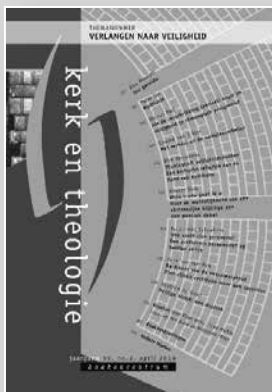
Niet de abstracte werkelijkheid van handboeken of theorieën staat hierbij immers centraal, maar de concrete werkelijkheid die we in het veld tegenkomen. Training in deze methode is cruciaal voor het aanleren van vaardigheden en attitudes die onmisbaar zijn voor een adequaat zelfverstaan als professional in een complexere werksituatie.

Martin Walton geeft een beschrijving van een groot onderzoeksproject dat enerzijds gebaseerd is op *case-studies* en vervolgens intens op deze methode reflecteert. Dat wordt geïllustreerd aan de hand van twee concrete casussen uit het werkveld van de geestelijke verzorging in een algemeen ziekenhuis en bij defensie. Daarnaast presenteren twee junior-onderzoekers deelresultaten van hun eigen *case-study*-onderzoek. *Case-studies* blijken boeiende, want concrete en levendige, onderzoeksresultaten die uitnodigen tot eigen reflectie en verdere doordinking. Ze weerspiegelen de zoektocht van de praktische theologie om het uniek-concrete te beschrijven met het oog op praktische handelingsaanwijzingen. Wat wil een lezer van *Handelingen* nog meer?

kerk en theologie

Proef-
abonnement:
2 nummers

€27,50

Toonaangevend kwartaal-tijdschrift, met aandacht voor het hele theologische veld. Voor predikanten en theologen die willen bijblijven op hun vakgebied.

Ga voor een abonnement of meer informatie naar:
www.kerkentheologie.nl

KokBoekencentrum
tijdschriften

